

10 בדצמבר 2007

מרכז המידע למודיעין ולטרור
המרכז למורשת המודיעין (מל"מ)

ספר חדש אודות החמאס: "המהפכה הירוקה – דיוקנה של תנועת החמאס"

---

1. לאחרונה ראה אור הספר "המהפכה הירוקה, דיוקנה החברתי של תנועת החמאס". הספר עוקב אחר זרמי העומק המניעים את המערכת החברתית והפוליטית הפלסטינית, **כשבמוקד הדיון עומדת תנועת החמאס** – אחת השחקניות המרכזיות במערכת זאת, ואולי אף בעלת ההשפעה הרבה ביותר בה.

2. הספר יצא לאור ע"י מרכז דיון ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל אביב (2007). מחברו הינו מיכאל מילשטיין חוקר אורח במרכז דיון המתמחה בתולדות הסוגיה הפלסטינית. בשנת 2004 פורסם ספרו "בין מהפכה ומדינה – הפתח והרשות הפלסטינית", הדן בדרכו של הפתח מאז הקמת הממשל העצמי הפלסטיני הין ארגון מהפכני למפלגת שלטון

3. להלן תקציר הספר וממצאיו העיקריים.

המהפכה הירוקה **דיוקנה החברתי של תנועת החמאס**

4. ספר זה נכתב בימים רבי תהפוכות במערכת הפלסטינית - תקופה שבה משתנים בהדרגה פניה כפי שהיו מוכרים בעשרות השנים האחרונות. בתקופה הזאת התרחשו אירועים מכוננים רבים, ובראשם: הנסיגה הדרמטית של ישראל מרצועת עזה שהושלמה בספטמבר 2005; הבחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית (הפרלמנט) בינואר 2006 שבעקבותיהן עלתה התנועה האסלאמית לשלטון ברשות הפלסטינית; וההיטלטלות העזה של המערכת הפלסטינית בין מלחמת אחים ובין כינון הנהגה לאומית מאוחדת, שהחלה באמצע 2006 ועדיין לא הסתיימה, ואשר אחד משיאיה הבולטים היה השתלטותה הצבאית של החמאס על רצועת עזה ביוני 2007.

5. מטרתו של ספר זה אינה לעקוב אחר שטף האירועים העכשוויים אלא דווקא לתאר את זרמי העומק המניעים את המערכת הפלסטינית. במוקד הדיון תעמוד החמאס (תנועת ההתנגדות האסלאמית - **חרכת אל-מקאומה אל-אסלאמיה**), אחד השחקנים המרכזיים במערכת הזאת, ואולי אף בעל ההשפעה הרבה ביותר בה כיום. המחקר מנתח את השתקפותם של זרמי העומק האלה בתנועה האסלאמית הפלסטינית, זאת תוך שימת דגש על התמורות החברתיות הבאות לידי ביטוי בהופעתה של התנועה ובהתבססותה בצמרת המערכת הפלסטינית.

6. מאז הקמתה של החמאס לפני עשרים שנים היא ניצבת כמעט תמיד במוקד ההתפתחויות במערכת הפלסטינית, ולפיכך מעוררת עניין רב בקרב גורמים פלסטיניים, אך גם חוץ-פלסטיניים, ובראשם באופן טבעי - ישראל. העניין הזה גבר מאוד בעקבות בחירות 2006 שבהן זכתה התנועה במנהיגות הרשות הפלסטינית, המהווה כיום את לב-לבה של המערכת הפלסטינית כולה. הבחירות האלה היו בבחינת רעידת אדמה של ממש בתולדות המערכת הפלסטינית, וייצגו שינוי בהיבטים רבים של דיוקנה.

7. התפנית הדרמטית הזאת מייצגת סיום עידן, שנמשך שלושים ושבע שנים, של הגמוניה של הזרם הלאומי בראשות אש"ף (הארגון לשחרור פלסטין) והפתח (תנועת השחרור הלאומי הפלסטיני) על המערכת הפלסטינית המודרנית - גופים שהיו הלכה למעשה מכונניה של המערכת הזו. יתרה מזו, הבחירות העלו לראשות המערכת הפלסטינית גורם שנמצא שנים רבות בשוליה ומייצג חלופה כוללת - פוליטית, אידיאולוגית-רעיונית ותרבותית - למנהיגות שניצבה עד אז בראשותה. החלופה הזאת מגלמת שאיפה להעניק פרשנות שונה, דתית במהותה, לסדר היום הפלסטיני, ובפרט לסוגיות הזהות והיעדים הלאומיים. לנוכח זאת אין זה מפתיע כי רבים במערכת הפלסטינית ומחוצה לה טוענים כי בחירות 2006 לא היו רק חילופי שלטון כי אם תחילתם של חילופי משטר במערכת הפלסטינית.

8. ספר זה חותר להתחקות אחר שורשיה של התנועה שהשתלטה על צמרת המערכת הפלסטינית, וזאת באמצעות נקודת ראות מקורית וחדשנית. לאחר שנים רבות שבהן התמקד מחקר החמאס בהיבטים הפוליטיים, הרעיוניים והצבאיים של פעילותה, מבקש הספר הזה לנתח את היווצרות התנועה, מהלכה במשך השנים והשתלטותה על ראשות המערכת הפלסטינית דווקא מתוך נקודת המבט החברתית. המחקר מתמקד בניתוח דמותם של המנהיגים שעמדו, ועדיין עומדים, בצמרת החמאס, תוך בחינת כמה שאלות יסוד: מהו הרקע החברתי-כלכלי, הגיאוגרפי והתרבותי שבו צמחו; באיזו הוויה עוצבה תפיסת העולם שלהם; וכיצד התגבשו לקבוצה מאוחדת החותרת לשנות את פניה של המערכת הפלסטינית.

9. ממצאי המחקר ממחישים את היותה של החמאס נציגה מובהקת של פריפריה חברתית. כך, מרבית מנהיגי התנועה, ובפרט גרעין המייסדים שלה מרצועת עזה ומהגדה המערבית, נמנים על קבוצות השוליים בחברה הפלסטינית, ובמיוחד מגזר הפליטים והמגזר הכפרי (המדובר בעיקר על בני כפרים שעקרו לערים הגדולות). בכך, מהווה החמאס אחת הנציגות הבולטות של מהפכה חברתית נרחבת יותר שעברה המערכת הפלסטינית בעשרות השנים האחרונות, אשר כוללת מספר תהליכים מרכזיים: העברת לפיד המנהיגות הלאומית מהאליטות העירוניות המבוססות לידי נציגי הפריפריה החברתית; התבססות זירת "הפנים" כמוקד המרכזי של המערכת הפלסטינית, תוך דחיקה גוברת של מנהיגות "החוץ", בה גובשה לראשונה התנועה הלאומית הפלסטינית המודרנית בסוף שנות ה-50; ו"חילופי המשמרות" ההדרגתיים במנהיגות הלאומית הפלסטינית - מידי הפתח ואש"ף שחלשו על המערכת הזאת משך כארבעים שנה לידי הזרם האסלאמי, מגמה שאינה רק בעלת מימדים פוליטיים או צבאיים, אלא גם תרבותיים מובהקים.

10. על בסיס הניתוח הזה נעשה בספר ניסיון להסביר את הופעת החמאס בהקשר היסטורי רחב, ולתאר כיצד עלייתה וההתפתחויות הפנימיות שחלו בה משך השנים משקפות תמורות רחבות במערכת הפלסטינית. הניתוח הזה מלווה בבחינה מעמיקה של מערכת היחסים הסבוכה וארוכת השנים בין

החמאס וארגון הפתח, היריב ההיסטורי שלה במאבק על ראשות המערכת הפלסטינית. לכאורה מייצגת תנועת החמאס קוטב מנוגד לארגון הפתח, אולם כפי שיראה המחקר - הלכה למעשה קיימים ביניהם נקודות דמיון ויסודות משותפים רבים בכל הנוגע למוצא ההיסטורי, להרכב חברתי ואף למשנה הפוליטית.

11. בנוסף, נערכת בספר השוואה בין דיוקנה של החמאס ובין זה של ארגונים אסלאמיים פונדמנטליסטיים אחרים במרחב הערבי והמוסלמי, ובאמצעות זאת מתוארת הופעת התנועה כביטוי - אחד מני רבים - לתהליכי עומק המתחוללים במזרח-התיכון כולו. בהקשר הזה מושם דגש מיוחד על הדמיון שבין הדיוקן החברתי של החמאס לזה של ארגונים פונדמנטליסטיים אסלאמיים אחרים באזור, ובמיוחד אלה המייצגים את תנועת "האחים המוסלמים". כפי שמראה המחקר, כל הקבוצות האלה מייצגות באופן בולט את קולה של הפריפריה החברתית, ובפרט הציבור הרחב שעקר מהכפרים לכרך העירוני, ומגלמות שינוי דורי ותפיסתי במנהיגות של הזרמים האסלאמיים במדינות השונות בהן הן פועלות.

12. על בסיס הממצאים שיועלו והמסקנות שהופקו נעשה בחלקו האחרון של הספר ניסיון לנתח באופן זהיר ככל הניתן את אירועי ההווה, ולבחון באיזו מידה הם משקפים מגמות עומק במערכת הפלסטינית, ובראשן כמובן התבססותה של התנועה האסלאמית כמנהיגה החדשה של המערכת הזאת.